

CHARLES DICKENS

NEW YORK¹

Amerika gyönyörű világvárosa semmi esetre sem olyan világos város, mint Boston, bár sok utcájuk egyforma; eltekintve attól, hogy a házak nem annyira élénk színűek, a cégtáblák nem annyira tarkák, az aranyozott betűkön nincs annyi arany, a téglák nem olyan vörösek, a kő nem olyan fehér, a redőnyök és a korlátok nem annyira zöldek, a kapukilincsek és kaputáblák nem olyan fényesek és csillogók. Sok a mellékutca, szinte olyan semmitmondók a világos színűek, és olyan kifejezők a mocsokosak, mint a londoni mellékutcák; és van egy városrész, a Five Points², amely a mocsok és a nyomor tekintetében nyugodtan a Seven Dials³ vagy a hírhedt St. Giles bármely más része mellé állítható.

A nagyszerű sétány és főutca – ahogyan mindenki ismeri – a Broadway; széles és nyüzsgő utca, amely a Battery Gardens-től indulva egy országútba torkollik, s talán négy mérföld hosszú. Leülünk-e a Carlton House Hotel egyik emeletén (New York lüktető főutcájának legelőkelőbb részén), és ha belefáradtunk, hogy lenézzünk az alatt zajló életre, induljunk-e kart karba öltve, és vegyüljünk-e az áradó tömegbe?

Forróság! A nap a fejünkre tűz a nyitott ablaknál, mint-ha sugarait gyújtólencse gyűjtené össze; a nap a zenitjén áll, az idő pedig rendkívüli. Volt-e valaha utca ennyire napfényes, mint a Broadway? A járdakövet léptek csiszolják, míg újra nem fénylenek; a házak vörös téglái mintha még a forró égetőkemencében lennének; és mintha az omnibuszok tetejére vizet öntöttek volna, sisteregnek és füstölnek, a szaguk pedig olyan, mint a félig kioltott tűz. Böven van itt omnibusz! Pár perc alatt fél tucat haladt el. Sok a bér- és díszkocsi is; a gig, a phaeton, a nagy kerekű tilburi⁴ és a magánhintó – elég esetlen, és nem sokban különbözik a tömegközlekedési eszköztől, viszont alkalmas a város kövezetén túli ormótlan utakon. Néger kocsisok és fehérek; szalmakalapban, fekete kalapban, fehér kalapban, mázas sapkában, szőrmesapkában; drapp, feke-

te, barna, zöld, kék, nanking⁵ kabátban; csikos pamutszövet és vászon; és lám (nézze meg az ember, nehogy lemaradjon róla), még libériában is. Az meg egy republikánus érzelmű ember, aki fekete szolgáit egyenruhába öltözteti, és szultáni tekintély pompájával pöffeszkedik. Amaz pedig, ahol az a phaeton a két jól nyírt szürkével megállt – éppen a fejüknél áll most – egy yorkshire-i lovász, aki még nem sok időt töltött a világnak ezen a részén, és bánatos tekintettel keres egy pár keményszárú csizmát, amit – ha fél évig keresztül-kasul járja is a várost – mégsem talál. Te jóságos ég! Hogy a nők hogyan öltözködnek?! Ebben a tíz percben több színt láttunk, mint láttunk volna máshol ugyanennyi nap alatt. Micsoda napernyők! Micsoda szivárványos selyem- és szaténruhák! Micsoda áttört vékony harisnyák, meg szoros és keskeny cipők, és röpködő szalagok és selyemrojtok, és díszesen kérkedő köpenyek feltűnő kapucnival és szegéllyel! Látod, a fiatal emberek szeretik lehajtani az inggallérjukat, és szeretnek pofaszakállat növesztetni, sőt szakállat is; de meg sem közelítik a nőket öltözetükkel vagy viseletükkel, mivel – az igazat megvallva – ők az emberiség egy egészen másik fajtáját képviselik. Ők az íróasztal és pénztárpult byronjai,⁶ de menj csak tovább és figyelj meg, mifélek azok az emberek mögötted: az a két munkás ünneplőben, akik közül az egyik gyűrött papírdarabot tart a kezében, s abból próbál kislabizálni egy nevet, míg a másik a szemével fürkészi az ajtókat és kirakatokat.

Mindkettő ír!⁷ Felismernéd őket még álarcban is frakkos kék kabátjukról és a fényes gombokról, meg drapp nadrágjukról, amit úgy viselnek, mint akik munkaruhához szoktak, s másban nem érzik jól magukat. Nehéz lenne működésben tartani a mintaállamokat az ehhez a két munkáshoz hasonló földművesek nélkül. Ki más árna, és bányászna, és robotolna, és lenne kisiparos, és építene csatornákat és utakat, és valósítaná meg a nagy nemzeti közlekedéshálózat-fejlesztést?! Mindketten írek, és roppant

¹ Charles Dickens 1842 januárjától júniusig tartó amerikai látogatásáról szóló beszámolójának 6. fejezete. Dickens 1842. február 12-től március 5-ig a New York-i Broadwayn a Carlton Hotelben szállt meg, majd júniusban, hazautazása előtt még öt napot töltött a városban. (Jeremy Tambling, *Lost in the American City*; New York: Palgrave, 2001, 32–33. Ezt a könyvet Munteán László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára bocsátotta rendelkezésemre.) A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: Charles Dickens, *American Notes for General Circulation*. Edited with an introduction by John S. Whitley and Arnold Goldman, Penguin Books, 1972, 127–144. A jegyzetek forrása az előbb említett kötet és a következő kiadás: Charles Dickens, *American Notes for General Circulation*. Edited with an introduction and notes by Patricia Ingham, Penguin Classics, 2000. A jegyzetek zárójeles hivatkozása: évszám/oldal/jegyzet.

² A Five Points a New York-i Broadway és a Bowery hegyesszögű találkozási pontja, a szegénység és bűnözés fészke. (1972/340/1; 2000/292/1)

³ A Seven Dials a londoni St-Giles-in-the-Fields plébánia nyomornegyedének egyik tere, ahonnan hét út indult ki, s mind a héttel egy napóra nézett szembe egy oszlopról, erről kapta a nevét. Az oszlopot 1773-ban elbontották. Dickens *Sketches of Boz* címmel 1836-ban megjelentetett angliai karcolatainak „Seven Dials” című része azt jelzi, hogy számára ez a városrész lett London emblémájává. (1972/341/2; 2000/292/2)

⁴ Gig: könnyű, kétkerekű, egylovas kocsi. (1972/341/3) Phaeton: könnyű, gyors, négykerekű, oldalt nyitott, néha fedett, kétlovas kocsi; divatos a 19. század első felében. (1972/341/4; 2000/292/3) Tilburi: gígszerű, kétszemélyes kocsi. (1972/341/5)

⁵ Nanking: eredetileg a kínai Nankingból származó barnássárga pamutvászon. (1972/341/7; 2000/292/4)

⁶ Rámenős, fiatal, leendő hivatalnokok és kereskedősegedek, akik hivalkodóan öltözködnek és szeretnék, hogy azt gondolják róluk: csinosak, romantikusak és veszedelmesek, mint George Gordon, Byron hatodik Lordja (1788–1824). (2000/292/7)

⁷ A Kenneth T. Jackson szerkesztésében megjelent *The Encyclopaedia of New York City* (New Haven: Yale University Press, 1995) becslése szerint a napóleoni háborúk után 12 000 ír élt a városban, az 1830-as években azonban már 200 000 ír érkezett New Yorkba, 1841-ben pedig megkezdte működését a New York-i Ír Emigránsok Társasága. Az *Encyclopaedia* azt is megjegyzi a 199. oldalon, hogy írek ásták a Croton Reservoir (vízátroló) csatormarendszerét. (2001/204/21)

tanácstalanok, hogyan találják meg, amit keresnek. Menjünk és segítsünk nekik honfitársi szeretetből és a szabadság szellemével, amely lehetővé teszi a tisztességes segítséget a tisztességes embereknek és a tisztességes munkát a tisztességes megélhetésért, bármi legyen is az.

Na végre! Megtaláltuk a helyes címet, bár tényleg furcsán vetették papírra, és akár az ásó tompa végével is írhatták volna, amelynek használatához az írója keze jobban idomult, mint a tollhoz. Útjuk amarra vezet, de mi dolguk ott? Megtakarításuk van: felhalmoznak? Nem. Fivérek ők ketten. Egyikük egyedül kelt át a tengeren, és keményen dolgozott fél évig, és még keményebb körülmények közt élve megtakarított annyit, hogy a fivérét is kijuttassa. Aztán vállvetve dolgoztak, szívesen osztottak újabb fél év kemény munkában, kemény életkörülmények közt, és akkor a nővéreik jöttek ki, majd egy újabb fivérük, és végül öreg édesanyjuk. Most pedig? Nos, a szegény öregasszony nyugtalan az idegen földön, és sóvárog, mondja, hogy csontjai nyugodjanak az övéi között az otthoni földben: így hát mennek, hogy kifizessék a visszatérő átkelését: és Isten segítse őt és őket is, és minden tisztaszívű embert, és mindenkit, aki ifjúsága Jeruzsáleméhez visszatér, és oltártüzet gyújt⁸ atyáinak kihűlt családi tűzhelyén.

Ez a napsütötte és napperzselt szűk utca a Wall Street: a New York-i Tőzsde és Lombard Street.⁹ Sokan gyorsan gazdagodtak meg ebben az utcában, és nem kevésbé gyorsan sokan mentek itt tönkre. Ezek közül a kereskedők közül, akiket itt látsz lődörögni, vannak, akik páncélszekrényükbe zárták a pénzüket, mint az *Ezeregy éjszaka* szereplője, és amikor ki akarták őket nyitni, csak hervadt leveleket találtak.¹⁰ Lentebb, itt, a vízparton, ahol a hajók orrárboca átnyúlik a járda fölött, és szinte az ablakba fűrődik, itt horgonyoznak a nagyszerű amerikai tengerjárók, amelyek a világ legjobb postahajó-szolgálatát teremtették meg.¹¹ Ők hozták ide a külföldieket, akikről nyüzsgönek itt az utcák: talán nem mintha itt többen lennének, mint más kereskedővárosban; másutt azonban külön törzshelyük van, szinte kutatnod kell utánuk; itt viszont ellepik a várost.

Újra keresztezzük a Broadwayt; a hőség ellen felüdít az üzletekbe és söntésekbe hordott hatalmas, tiszta jég-tömbök látványa; és az eladásra kínált ananász és görög-dinnye bősége. Nagyszerű utcák nagyszabású házakkal,

ezt látod itt! – a Wall Street nagyon gyakran rendezte be és fosztotta ki többségüket – és itt egy lombok mélyén zöldellő háztömb. Légy nyugodt, vendégszerető ház ez benlakóival együtt, hogy szeretetteljesen emlékezz rá mindig, ahová szabad bejárást és bent elég mutatós növényeket találsz, és ahol az ablakból gyermekszemek örülnek az utcán sétáltatott kiskutyának. Tán csodálkozol, mit szolgálhat ez a magas zászlórúd a mellékutcában a tetején valamivel, ami hasonlít a Szabadság-szobor fejdíszére:¹² hát én is. Azonban errefelé szenvedélyesen rajonganak a magas zászlórudakért, és öt percen belül ikertestvére akadsz, ha kedved tartja.

Megint át a Broadwayn, és így – elhagyva a sokszínű tömeget és a káprázatos üzleteket – egy másik hosszú főutcába, ez a Bowery. Amott egy vasút, látod, ahol két jó húsban lévő ló iparkodik vontatni húsz vagy negyven embert meg egy fabárkát, elég könnyedén. Itt az üzletek szegényesebbek; az utazók kevésbé vidámak. Készruhák és készétel kapható ezen a környéken; és a kocsiforgalom élénk forgatagát felváltotta a kordék és szekerek mély robaja. A számos, folyami bójához vagy kis léggömbhöz hasonló jel póznák csúcsán zsinórvégen lengve hirdeti – felnézve te is láthatod – OSZTRIGA¹³ ÍZLÉS SZERINT. Ez leginkább éjszaka kísérti a vágyakozót, mert akkor a bennük fojtottan derengő gyertyányi fényerő ad helyes megvilágítást ezeknek a kényes szavaknak, s teszi, hogy a herék száján nyál csorog, ahogy olvassák lihegve.

Mi ez az elfajzottan egyiptomi, komor homlokzatú épülettömeg, mint egy elvarázsolt palota egy melodrámban?! – híres börtön, a neve Sír-bolt.¹⁴ Betérjünk-e?

Tehát. Hosszú, szűk, magas épület, kályhafűtésű, mint rendszerint, négy trepni¹⁵ egymás fölött, körbe, lépcsővel összekötve. Mindegyik trepni két oldala között és középen híd a célirányosabb áthaladás érdekében. Mindegyik hídon ül egy ember: bóbiskol vagy olvas, vagy beszélget egy tétlen társával. Mindegyik emeleten egymással szemben kis vasajtók sorakoznak. Úgy néznek ki, mint a kazánajtók, de hidegek és feketék, mintha kialudt volna bennük a tűz. Kettő vagy három nyitva van, és nők beszélgetnek bágyadt, lehorgasztott fejjel a bennlévőkkel. Az egészet tetőablak világítja meg, de ez szigorúan zárt; a tetőről pedig két haszontalan szélvitorla lóg le, ernyedten és lanyhán.

⁸ Noé áldozati tüzet gyűjtött egy oltáron, hogy hálaáldozatot mutasson be Istennek az özönvíz elvonulása után. (2000/292/9) Vö. Teremtés 8:20. Ugyanakkor gondoljunk arra, hogy a babiloni fogság idején miként énekelték a száműzöttek Jeruzsálemre emlékezve (Zsoltár 137[136]), majd később a hazatérők (Zsoltár 126[125]), s egyébként a zarándokok Jeruzsálem kapujában (Zsoltár 122[121]). L. még Izajás 51:17–52:2; 52:7–12; 54:11–17; 60:1–22; 62:1–9; 66:10–13.

⁹ A Wall Street a New York-i, a Lombard Street pedig a londoni pénzvilág központja. (2000/292/10) A londoni Lombard Street neve azoktól a lombardiai kereskedőktől származik, akik a 13. században azért érkeztek Angliába, hogy segítsenek begyűjteni a pápának fizetendő adót. (1972/341/8)

¹⁰ Az arabul írt *Ezeregy éjszaka* meséi című gyűjtemény a 18. században vált ismertté Európában Antoine Galland francia fordítása révén. Az angol fordítást több-kevesebb kihagyással Edward William Lane készítette 1840-ben. (1972/341/9)

¹¹ A postahajó-szolgálat hivatalos küldeményeket, leveleket, csomagokat, személyeket és teherárut szállított menetrendszerűen. Az első tengerentúli járatokat a New York-i kereskedők indították 1818-ban. Az átlagos menetidő 1852-ben New York és Liverpool között 33 nap volt. Az utolsó járatot 1881-ben indították. (1972/341/10; 2000/293/12)

¹² A szabadság-szobrok gyakran kapnak kúpalakú süveget, amilyent a római korban a felszabadított görög rabszolgák viseltek. (2000/293/13)

¹³ Dickens barátaihoz írt leveleiben többször hivatkozik erre az ingyencfalatra, ami talán nem nélkülözi az ezzel kapcsolatban feltételezett aphrodisiacumi tulajdonságaira vonatkozó bennfoglalt utalást sem. (2000/293/14)

¹⁴ The Tombs: az 1838-ban épített, egyiptomi stílust utánzó manhattani büntetés-végrehajtási intézet férfi elítéltek részére a Center, Elm, Leonard és Franklin utcákkal jelölt helyen; 1941-ben felújították. (1972/341/11; 2000/293/15) Az egyiptomi stílusutánezet időtlenséget sugall: a törvény őseredetű. (2001/36) A fordító engedett a kísértésnek, hogy az ironikus kétagú név kétagúságát hatványozottan engedje érvényesülni.

¹⁵ A trepni a magyarországi börtönbeli szlengben a börtön belső oldalain futó, általában rácsos nyitott folyosó, hogy a börtön minden pontjáról minden egyes zárkát szemmel lehessen tartani. Bozzai Judit hívta fel erre a szóra a figyelmemet.

Egy ember érkezik kulcsokkal, hogy körbevezessen minket. Jóképű figura, és a maga módján udvarias és szolgálatkész.

– Azok a fekete ajtók a cellákba vezetnek?

– Igen.

– Mind tele van?

– Hát, meglehetősen, ez a helyzet, nincs más megoldás.

– Az alsó sor egészségtelen, ugye?

– No, oda *tényleg* csak színeseket rakunk. Ez az igazság.

– Mikor végeznek egy kis mozgást a rabok?

– Ugyan. Elég jól megvannak nélküle.

– Soha nem sétálnak az udvaron?

– Valójában alig.

– Azért – gondolom – néha?

– Nos, ritkán. Egész remekül tartják magukat nélküle.

– Tegyük fel, valaki itt tölt kerek egy évet. Tudom, ebbe a börtönbe csak súlyosan büntetendő cselekmény vádjával kerülnek bűnözők, amíg a tárgyalásra várnak vagy vizsgálati fogságban vannak, de itt a törvény több okból is megvárakoztatja a bűnözőket. Igaz, hogy újratárgyalási indítvány benyújtása vagy az ítélet felfüggesztése miatt időzhet itt a rab akár tizenkét hónapot is, vagy nem igaz?

– Hát, azt hiszem, igaz.

– Jól értem, hogy akkor ez alatt az egész idő alatt nem jön ki azon a kis vasajtón, hogy mozogjon?

– Sétálhat talán – de nem sokat.

– Kinyitná az egyik ajtót?

– Mind, ha tetszik.

A reteszek csikorognak és ropognak, és az egyik ajtó lassan kifordul a zsanérjain. Nézzünk be. Szűk, csupasza cella, ahová a fény egy keskeny fali hézagon át szűrődik be. Bent egy otromba mosdóalkalmatlanság, egy asztal, egy ágyállvány. Ez utóbbin egy hatvanasforma ember ül; olvas. Egy pillanatra felnéz; mogorván és türelmetlenül megrázza a fejét és a könyvére mered ismét. Mihelyst visszahúzzuk a fejünket, rázáródik az ajtó, és bereteszelik, mint volt. Megölte a feleségét, valószínűleg fölakasztják.

– Mióta van itt?

– Egy hónapja.

– Mikor lesz a tárgyalása?

– A következő ülészakban.

– Mikor lesz az?

– A következő hónapban.

– Angliában, ha valakit halálra ítélnék, még akkor is levegőzhet és mozoghat egy kicsit bizonyos napszakokban.

– Valóban?

Milyen elképesztő és kifejezhetetlen hűvösséggel mondja ezt, és milyen nemtörődöm módon vezet a nők részlegéhez: ahogy megy, affajta vaskasztanyetta lesz a kulcsból és a rácsból!

Itt mindegyik cellaajtón négyszögű nyílás van. Egyesek nyugtalanul lesnek ki rajtuk a léptek zajára, mások szégyenkezve elhúzódnak. – Vajon miféle vétségért zárták be ide azt a tíz-tizenkét éves magányos gyereket? De hisz fiú!?! Annak a rabnak a fia, akit az imént láttunk; tanú az apja ellen; biztonságban őrzik itt a tárgyalásig; ennyi az egész.

Mégis borzalmas hely ez a gyerekeknek, hogy itt töltsék ezeket a hosszú nappalokat és éjszakákat. Elég kemény bánásmód ez egy fiatal tanú esetében, nemde? – Mit szól ehhez a vezetőnk?

– Hát, nem valami életvidám, *az* igaz!

Újra csattogtatja a vaskasztanyettát és ráérsen elvezet minket. Fölteszek neki egy kérdést, miközben megyünk.

– Könyörgöm, miért hívják ezt a börtönt Sír-boltnak?

– Mer' csibésznyelven így hívják.

– Tudom. De miért?

– Öngyilkosságok történtek itt, amikor felépült. Azt hiszem, ebből született.

– Most jut eszembe, hogy annak az embernek a ruhái szanaszéjjel heverték a cella kövén. Nem kötelezik a rabokat, hogy rendet tartsanak és eltegyék az ilyen dolgokat?

– Hová tegyék őket?

– Semmiképpen sem a kőre. Mit szólna, ha felakasztanák őket?

Megáll és körülnéz, hogy nyomatékot adjon a mondanójának:

– Hát erről beszélek! Ha lenne akasztójuk, *magukat* akasztanák fel, ezért eltávolították őket mindegyik cellából, és csak a nyomuk maradt, ahol voltak.

A börtönudvar, ahol most megáll, szörnyű események helyszíne. Erre a keskeny, sírszerű helyre hozzák ki az embereket meghalni. A nyomorult alak az akasztófa alatt áll a földön; a kötél a nyakában; és jeladásra a másik végén súly zuhan alá, és levegőbe ránt – egy hullát.

A törvény megkívánja, hogy kik legyenek jelen ennél a sötét látványosságnál: a bíró, az esküdtek és polgári személyek, összesen huszonöt ember. A nagyközönség elől ez rejtve marad.¹⁶ A feslettek és a gonoszok számára ez rémisztő misztérium marad. A bűnöző és közéjük ékelődik a börtönfal sűrű, sötét lepelként. Ez halálos ágyának függönye, szemfedője és sírgödre. Ez kirekeszti belőle az életet és a megátalkodottságból fakadó ellenállás minden indulatát ebben az utolsó órában, amelynek pusztaságát és bekövetkezte gyakran teljesen elégséges annak elszenvetéséhez. Nincsenek vakmerő szemek, hogy merésszé tegyék; nincsenek gazemberek, hogy megőrizték egy gazember nevét. A könyörtelen kőfalon túl a tér ismeretlen űr.

Menjünk ki újra az eleven utcákra.

Ismét a Broadway! Itt a már említett nő sétálnak föl s alá párosával és egyedül; amott ugyanaz a világoskék napernyő, amely hússzor haladt el oda s vissza a hotelablak előtt, amíg ott ültünk. Most itt átmegyünk a másik oldalra. Vigyázz! Disznók! Két kövér koca dőcög erre a kocsis után, és vagy féltucatnyi válogatott úri kan fordult be éppen a sarkon.

Itt egy magányos sertés egyedül csámpáz hazafelé. Csak egy füle van; a másiktól városi kujtorgásai során vált meg, amikor kóbor kutyákkal találkozott. Viszont nagyon jól boldogul nélküle; csatangolva, kószálva úri életet él, többé-kevésbé úgy, mint a hazai klubtagok. Minden reggel elmegy szálláshelyéről egy adott órában, beleveti magát a városba, magának tetszően tölti a napját, és rendszerint éjszaka jelenik meg ismét saját lakása ajtajánál, mint Gil Blas titokzatos ura.¹⁷ Ő egy szabad és

¹⁶ Ezzel a gyakorlattal ellentétben, Angliában a nyilvános akasztás 1866-ig érvényben volt. (2000/293/17)

fesztelen, gondtalan, nemtörődőmfajta disznó, aki nagy ismerettséggel rendelkezik a többi hasonszőrű disznó körében, akiket főleg látásból ismer, nem pedig beszélgetés kapcsán, hiszen alig zavartatja magát azzal, hogy megálljon udvariaskodni, inkább csak végigröfög az ólban, és a városi hírekből meg pletykából csak a káposztatorzsát és a moslékot szemezi ki, aminek se füle se farka, mert farka csak neki van: az viszont kurta, mert ősi ellenségei, a kutyák nekiestek, és alig hagytak neki belőle valamit, hogy dicsekedhessék vele. Ő minden tekintetben egy republikánus érzelmű disznó, oda megy, ahová neki tetszik, a legelőkelőbb társaságban fogor, azonos – ha ugyan nem nagyobb – tiszteletet élvezve, ugyanis mindenki utat enged neki, amikor megjelenik, és még a legdölyfösebbek is a járda belső felére engedik, ha kívánja. Ő nagy bölcse-lő, alig indítja meg valami, hacsak az előbb említett kutyák nem. Valóban, gyakran látni apró szemét, amint egy-egy levágott társára pislog, akiknek a teteme a hentesbolt ajtó-félfáját díszíti, de csak annyit röffent, hogy „Ilyen az élet: a test hús!” és már fúrja is az orrát ismét a sárba, majd végigröfög a kanálisban: azzal a gondolattal vigasztalja magát, hogy mindenesetre csak annyi történt, hogy egy pofával kevesebb lesi az elhullott káposztatorzsákat.

Ők a városi köztisztaságiak, ezek a disznók. Rút állatok; legtöbbször háta barnára kopott, mint a régi lószőrrel borított utazóládák fedele, és beteges fekete kelésektől foltosak. Lábuk is hosszú és sovány, a pofájuk beesett, s ha egyikőjük rávehető lenne, hogy portré készüljön róla, senki sem ismerné fel a disznó képét és hasonlatosságát. Senki nem gondozza, nem eteti, nem tereli őket, nem is fogja be, hanem saját találékonyaságukra támaszkodnak malackoruk óta, és ezért utolérhetetlen tudásra tesznek szert. Mindegyik disznó tudja, hol lakik, pontosabban más sem tudná megmondani nekik. Ebben az órában, amikor az este leereszkedik, látni, hogyan bóklásznak tucatjával nyugvóhelyük felé, amint egész úton falnak végestelen végig. Néha azok a süldők, akik túlették magukat, vagy akiket kutyák zaklattak, félénken kocognak hazafelé, mint egy tékozló fiú;¹⁸ ez azonban ritka: tökéletes önuralom és önbizalom, valamint nyugalom az ő legfőbb jellemzőjük.

Az utcákat és üzleteket kivilágították most; és ahogy a szem végigpillant ezen a gázégők fényével pontozott hosszú utcán, az Oxford Street és a Picadilly jut eszembe. Imitt-amott egy sor széles, kőből készült pincelépcső mutatkozik, és egy mázas lámpa irányítja a teke- vagy kug-

lipálya felé; a tízbábus kugliban a szerencsejáték és az ügyesség egyesült, akkor találták ki, amikor a törvényhozás betiltotta a kilencbábus kuglit.¹⁹ Más lefelé vezető lépcsősoroknál más lámpák vannak, amelyek arról tájékoztatnak, hol vannak az osztrigatelepek – kellemes tanyák, én mondom: nemcsak szinte sajtostál nagyságú osztrigacso-dáik miatt (vagy a barátságodért, te, a görög professzorok legjobbika!),²⁰ hanem azért is, mert a mindenfajta hal-, hús- és szárnyasétel fogyasztói közül egyedül az osztriganyelők nem társaságkedvelők; ők ugyanis – ahogy illik – magukévá teszik annak a természetét, aminek a művelésébe belemerülnek, és reprodukálva annak szemérmességét, amit szájukba vesznek, félrevonulnak elfüggönyözött fülkéibe, egy közös ülésre párosával, nem pedig százasaival.

Milyen csöndesek azonban az utcák! Nincsenek utcai zenészek; se fűvós, se húros hangszerek? Nincsenek, egy sincs. Nappal sincsenek bábosok, marionettesek, kutyatáncoltatók, zsonglőrök, bűvészek, kintornások vagy verklisek? Nincsenek, egy sincs. Na, de emlékszem egyre. Egy verklisre és egy táncoló majomra – tréfás volt, de hamar elfásult, haszonleső pojáca.²¹ Ezenkívül semmi élet; semmi, még annyi sem, mint egy fehér egér egy mókuserékben.

Nincs szórakozás? Dehogyan nincs. Ott egy előadóterem az utca tulsó oldalán, ahonnan az a fénynyaláb kiszűrődik, ott tartanak hetente háromszor vagy többször is esti istentiszteletet a hölgyeknek. A fiatalembereknek ott az iroda, az üzlet, a bárterem: az utóbbiban – látni ezeken az ablakokon keresztül – teltház. Hallga! Csengő hanggal hasít jégtömböket a kalapács, és lazán kotyog a zúzott jég, amikor italt keverve poharak telnek! Hogy nincs szórakozás? Miért szivaroznak akkor, és miért szopogatnak itt erős italokat azok, akiknek százfelé áll lába, kalapja, ha nem szórakoznak? Miért van itt vagy félszáz újság, amiket azok a koravén sihederek rikkancsként kürtölnek utcahosszat, és amiket bent is kínálnak, miért, ha nem szórakozás végett? Ez nem poshadt, vizezett körítés, hanem a java, vastagja; nyílt gyalázkodás és nevek mocskolása; magánéleti betekintés tetőkön át, ahogy a Sánta Ördög tette Spanyolországban;²² selyemfiúk és vászoncelédek mindennemű feslett hajlam szerint, és kimódolt hazugságok az alhasi telhetetlenség kielégítésére; a közélet minden képviselőjét vádló durva és aljas indokok; minden tiszta lelkiismeretű szamaritá-

¹⁷ Alain-René Le Sage (1668–1747) *Gil Blas* (1715–1735) című regényében, amelyet Tobias George Smollett (1721–1771) fordított le angolra, Gil Blas Madridba megy, és belső inasként egy fura idős úrnál kap munkát. Csak annyit kell tennie, hogy reggelente lekefélje a portól ura ruháját, majd este várja az ajtóban. Gil azt hiszi, hogy a férfi tolvaj, mások azt hiszik, hogy kém, azonban kiderül, hogy kasztíliai nemes, aki filozofikus meggyőződésből egész nap sétál, mást sem téve. (1972/341–342/12; 2000/293/18)

¹⁸ Vö.: Lk 15:11–32. (2000/293/20)

¹⁹ A holland telepesekekkel került a kilenc bábuval játszott kugli Amerikába a 17. században. A 19. század elején annyira népszerű lett, hogy széles körben fogadásokat kötöttek rá, aminek az lett a következménye, hogy Connecticut államban 1841-ben, New York államban és másutt pedig röviddel ezután törvényileg betiltották. A törvényt úgy kerülték meg, hogy a bábuk számát eggyel növelték. (1972/342/13; 2000/293/21)

²⁰ Cornelius Conway Felton (1807–1862), aki a Harvard Egyetem görög professzora (1832–1860) és elnöke (1860–1861) volt. Dickens kiváló barátja lett az író amerikai látogatása alatt, és meglátogatta a regényírórt Angliában 1853-ban. (1972/342/14)

²¹ Dickens az utilitarizmus híveire, Jeremy Bentham (1772–1832) követőire utal – közülük tartozott John Stuart Mill (1806–1873) is, az „Utilitarizmus” (*Utilitarianism*, 1863) szerzője –, akik minden intézményes megnyilvánulási formát a szerint minősítettek az értelem és a józanság alapján, hogy hasznos-e – azaz a legnagyobb boldogulást biztosítják-e a legtöbb embernek. Elszántan ellenezték őket Carlyle, Newman és Dickens, aki a *Hard Times* (Nehéz idők, 1854) című regényében hevesen támadta túlzásaikat. (1972/342/17; 2000/294/24)

²² La Sage *Le Diable Boiteux* (1707) című regényében Asmodée, az ördög, egy rettenetes, kecskelábú törpe mankón sántikálva cirkál Madridban, és azzal szórakoztatja gazdáját, hogy leemelje a háztetőket, és így szatirikus életképeket villant fel. (1972/342/18) Vö. Tóbiás 3:8; Azmodeus nevének jelentése talán „a romboló” (lásd még: 2Sámuel 24:16, Bölcsesség 18:25, Jelenések 9:11).

nus²³ elriasztása a hátra támadott és földre terített államtól; és gonosz férgek meg velejükig romlott ragadozók uszítása üvöltve, füttyülve, és szennyes kezeket tapsra összeverve. – Semmi szórakozás!

Gyerünk tovább; menjünk el ennek a szállodának a vadonja, földszinti üzletsora mellett, amely olyan, mint ha holmi európai színház, vagy a londoni Operaház lenne megfosztva oszlopsorától, és merüljünk bele a Five Points titkaiba. Előbb azonban kísérőkre van szükségünk, két rendőri személyre, akik szigorú és jól képzett rendőrnek számítanak a Szaharában. Már amennyire igaz, hogy bizonyos tevékenységek, bárhol végezzék is őket, ugyanazzal a vonással jellemzik az embereket. Ez a két férfi akár a Bow Street szülöttje is lehetett volna.²⁴

Koldusokat nem láttunk sem éjjel, sem nappal; más ténférgőt azonban sokat. A szegénység, a nyomor és a bűnözés elég általános arrafelé, ahová most megyünk.

A helyszín: jobbra-balra elágazó szűk utcák, mindenütt kosz és piszok bűzlik. Az ilyen élet itt ugyanolyan gyümölcsöt terem, mint másutt. A durva és puffadt arcok az ajtóknál a hazaiakat idézik, és a többit a föld kerekégén. A romlottság magukat a házakat is időnap előtt lepusztulttá tette. Nézd, hogy ledőlnek a korhadt gerendák, és hogy milyen zord és tört tekintetűek a rozoga és repedt ablakok, mint a részeg veszekedésben sérült szemek. Azok közül a disznók közül sok itt lakik. Valaha is eltűnődnek-e, gazdáik miért felegyenesedve járnak, és nem négykézláb? És hogy miért beszélnek rögögés helyett?

Mindeddig szinte mindegyik épület olcsó kocsmá; és a bártermek falán színes nyomat Washington, az angol Viktória királynő és az amerikai Sas képével. Az üvegtárló rekeszek között sikküveg és színes papír darabkái, hisz még errefelé is mutatkozik valamiféle szépérzék. Mivel pedig tengerészek látogatják leggyakrabban ezeket az ivóhelyeket, tucatjával tűnnek fel tengerészképek: matrózok és kedveseik búcsúzkodása, a balladabéli Vilmos és a fekete szemű Zsuzsanna arcképe;²⁵ Vigyázó Vili, a merész csempész képe;²⁶ Paul Jones, a kalóz portréja;²⁷ és más efféléké: amelyek között Viktória királynő üres tekintete, ráadásul Washingtoné is olyan furcsa társaságon nyugszik, mint amilyen jelenetek megelevenednek meglepő jelenlétükben.

Mily hely ez, ahová ez a nyomorúságos utca visz minket? Holmi lepra épületek tömbje, amelyek némelyike csak kívülről közelíthető meg rozzant falépcsőn. Mi lapul az ingatag, lépteink alatt recsegő lépcsőn túl? – egy siralmas szoba egy szál gyertya félhomályában minden kényelem nélkül, leszámítva azt, ami egy gyatra ágy képében megbújhat. Mellette ül egy ember: könyöke a térdén: homlokát a markába temeti. „Mi a baja?” – kérdi

az elsőként belépő rendőr. „A láz” – válaszol komoran, fel se nézve. Képzeld el egy lázas elme képzeletvilágát egy ilyen helyen!

Menjünk fel a koromsötétben²⁸ ezen a lépcsőn, ügyelve a hibás fokra, a mozgó deszkára, és a sötétben tapogatózva keresd velem együtt az utat ebben a kegyetlen odúban, ahol – úgy tűnik – se fényugár, se légjárás. Egy néger fiú riad fel álmából a rendőr hangjára – jól ismeri –, de megnyugodva attól, hogy megtudja tőle, nem eljágni jött, buzgólkodva iparkodik gyertyát gyújtani. A gyufa fellobban egy pillanatra, és látni enged nagy halom poros rongyot a padlón; ahogy kihuny, az előbbinél sűrűbbé áll össze a sötét, mintha fokozni lehetne a mértékeltent. Lebotorkál a lépcsőn, de tüstént visszajön, kezével árnyékol egy lobogó kanócot. Ekkor a rongyhalmok láthatóan megmozdulnak és lassan fölállnak, és egy csomó álmából ébredő néger nő takarja el a padlót: fehér foguk vacog, fényes szemük villog, és mindenfelé vibrál a döbbenettől és félelemtől, mind egyetlen megriadt afrikai arc megannyi visszaverődése egy furcsa tükörben.

A következő lépcsőkön nem kevesebb óvatossággal mászunk fel (hisz csapda és kelepce les itt azokra, akiknek nincs olyan jó kísérője, mint nekünk) a ház legfelső szintjére, ahol csupasz gerendák és szarufák találkoznak a fejünk fölött, és a csendes éj tekint le ránk a tető repedésein keresztül. Kinyitjuk az egyik, alvó négerrel telezsúfolt ketrec ajtaját. Phú! Faszénnel tüzelnek odabent; perzselődő ruha vagy hús szaglik, annyira szorosan tömörülnek a tűztér körül; a kipárolgó gőz csipi a szemet és fojtogat. Ahogy körbepillant az ember ezekben a zugokban, minden szegletből félig ébredt alakok vonszolódnak elő, mintha ütött volna már a végső óra, és mindegyik undok sír kihányná halottját. Ahová a kutyák vonítva kushadnának, oda nők és férfiak és gyerekek somfordálnak aludni arra kényszerítve a felvert patkányokat, hogy másutt keressenek jobb szállást maguknak.

Errefelé is szűk utcácskák és közök vezetnek – térdig sárral borítva – az alagsori termekhez, ahol táncolnak és játszanak; a falakat darabosan vázolt hajók, erődök, zászlók és amerikai sasok borítják számolatlanul; romos épületek, az utcára nyílnak, ahonnan a fal széles repedésein keresztül egyéb romok ötlenek a szembe, mintha a bűn és nyomor világa mást se tudna mutatni; förtelmes bérlemények, amelyek neve rablásból és gyilkos merénnyel ered: mindez irtóztató, lehangoló és széteső.

Vezetőnk keze az „Almack” kilincsén, és odakiált nekünk a lépcső aljáról; ugyanis a Five Points társasági díszterme alászállással közelíthető meg.²⁹ Bemenjünk?

²³ Lk 10:33–36 (2000/294/26)

²⁴ A Bow Street a nagy-londoni rendőrség központja a Covent Garden közelében. (2000/294/28)

²⁵ A „Sweet William’s Farewell to Black-Ey’d Susan: A Ballad” (A drága Vilmos búcsúja a fekete szemű Zsuzsannától) John Gray (1685–1732) verse, ezen alapul Douglas Jarrold darabja, a „Black-Eyed Susan” (1829). (1972/342/20)

²⁶ John Davy (1763–1824) balladájának címe „Will Watch the Smuggler” (Vigyázó Vili, a csempész). (1972/342/21)

²⁷ John Paul Jones (1747–1792) skót kalandor az amerikai tengerészet soraiba lépett 1775-ben, és brit hajókat támadt meg. Később egy rövid ideig az orosz tengerészetben szolgált, majd Párizsban telepedett le. James Fenimore Cooper *The Pilot* (1823) és Herman Melville *Israel Potter* (1855) című regényében is feltűnik. (1972/343/22)

²⁸ Dickens beszámolójának kompozíciójában az éjszakára időzített látogatás a Five Points vidékén mintha felerősítené, vagy megteremtené az egyébként itt uralkodó sötétséget, feketeséget. (2001/37)

Csak egy pillanatra.

Ejha! Az Almack háziasszonya virágozik! Egy begyes, vastag mulatt nő szikrázó szemekkel, a fejét sokszínű kendő cifrán díszíti. A házigazda pompája sem sokkal marad el mögötte: kiöltözködött sikkos kék zakóban, mint egy hajósinas, kisujján vastag aranygyűrű, a nyakában csillogó arany óralánc. Milyen szívesen lát minket! Mit szeretnének rendelni? Táncolni? Azonnal, uram: „egy rendes lejtés”.³⁰

A testes fekete hegedűs és csörgődobos társa föl pattan a zenekaruk emelvényének deszkáira, és egy fürgé táncba kezdenek. Őt vagy hat pár táncra kerekedik, egy lendületes fiatal néger vezeti őket, ő a táncos összejövetel lelke és a legismertebb táncos.³¹ Nem hagy fel a furcsa grimaszokkal, és mindenkit magával ragad, szakadatlan fülig szalad a szája. A táncosok között van két fiatal mulatt lány is, hatalmas fekete szemüket lesütik, fejdíszük a háziasszonyét másolja, és annyira szégyenlősek, vagy csak színlelik, mintha még soha nem táncoltak volna, szemérmetesek a látogatók előtt, s partnereik mást se láthatnak, csak hosszú szempilláikat.

Elkezdődik a tánc. Mindegyik fiatalember addig táncol a partnernőjével, illetve a hölgy a partnerével, ameddig nekik tetszik, de annyira lassúak, hogy a szórakozás kezd elernyedni, amikor aztán a lelkes hős újra lendületet ad. Hirtelen a hegedűs szélesen elmosolyodik és tempót dik-tál; új erőre kap a csörgődob; frissül a táncosok nevetése; friss mosoly árad a háziasszony arcán; újra elégedett a házigazda; felfénylenek a gyertyák. Oldallépés egy, kettő, keresztlépés egy, kettő; ujjpattintás, szemforgatás, térdek befelé, lábfej előre, pörög lábujjhegyen, forog a sarkán, mint senki más, legfeljebb a dobos ujja a csörgődobon; táncol két ballábbal, két jobb lábbal, két falábbal, két drótlábbal – földön és a levegőben –, mi az neki? És milyen pályán – járva vagy táncolva –, kap az ember valaha is olyan lelkesítő tapsvihart, mint ő, aki miután letáncolta a partnerét a lábáról, és letáncolta a saját lábát is, úgy ér véget, hogy pazarul fölugrik a bárpultra és italt rendel hamis varjak³² ezreinek csukló nevetését utánozva egyetlen utánozhatatlan hanggal!

A levegő még ebben a zilált városrészben is friss az épületek fojtogató légköre után; és most, hogy egy szélesebb utcára jutunk ki, tisztább légáramlat ér bennünket, és a csillagok újra ragyognak. Itt a Sír-bolt ismét. A városi helyőrség is ebben az épületben kapott helyet. Ez természetesen soron követi az ímént elhagyott látnivalókat. Nézzük meg ezt is, aztán irány az ágy!

Tessék!? Maguk a város rendészeti fegyelmét sértő átlagbűnözőket ilyen verembe vetik? A férfiak és a nők,

akkikkel szemben nincs bizonyított bűn, egész éjjel teljes sötétségben itt kushadnak ebben az undorító kigőzölgésben, amely a nekünk világló lámpás körül kavargog, és ezt az ocsmány és ártó bűzt lélegzik be! Nahát! Az ilyen visszataszító, bűzös vermek, mint ezek a zárkák, szégyent hoznának még az önkényuralmi rendszerekre is a világon! Nézze meg őket, ember – maga, aki minden éjjel látja őket és őrzi a kulcsot. Látja maga, mik ők? Tudja maga, milyen a szennyvízcsatorna, és mennyiben más az emberi fertő, nem számítva az állandó pangást?

Ugyan, de hogy tudja. Egyszer huszonöt fiatal nőre kellett vigyáznia, akik mind ebbe a cellába voltak bezárva. Észre se vette, milyen szép arcúak is voltak köztük.

Az Isten szerelmére! Legyen már rázárva az az ajtó arra a nyomorult teremtre, aki most van bent, és becsljük többre ezt a védőrácsot annál a helynél, amely Európa legromlottabb régi városa, és elég páratlan minden bűnével, mulasztásával és gonoszságával egyetemben.

Tényleg ezekben a sötét kutricákban éjszakáznak az emberek kihallgatás nélkül? – Minden éjjel. Az őrizet este hétkor kezdődik. A bíró reggel ötkor kezdi a hivatalát. Ez a legkorábbi időpont, amikor az első fogoly elbocsátható; ha viszont egy őr fellép ellene, nem kerül ki kilenc vagy

²⁹ Az „Almack” a londoni King Streeten található Almack’s Assembly Room után kapta a nevét, majd Dickens látogatását követően az iránta való tiszteletből „Dickens’s Place” lett a neve. „Tulajdonosa, Peter Williams műkedvelő színész volt, aki lelkesen pártolta a színelőadásokat, s alkalmanként darabokat is mutatott be saját pártfogóinak. Előadásait főleg a felszolgálók mutatták be, akik több szerepet is eljátszottak énekesként, táncosként.” (Eileen Southern, *The Music of Black Americans: A History*; in 1972/343/23)

³⁰ A „regular break-down” talán egy tánc neve. (2000/294/32)

³¹ „Juba” néven ismerték az akkori legnagyobb táncost, William Henry Lane-t (kb. 1825–1853). Vándormutatványosokkal túrázott az Egyesült Államokban és Európában. Egyike annak a kevés négernek, akik ugyanazon a plakáton szerepeltek a fehérrel együtt. Az *Illustrated London News* szemléje az 1848-as előadásával kapcsolatban megjegyzi, hogy Dickens halhatatlanná tette, és ezt a dicsőséget meg is érdemelte. A Five Points tánctermei voltak az elődei az 1920-as évek kabaréinak a New York-i Harlemben. (1972/343/24)

³² A „Jim Crow” (Varjú Jákó?) név szlenges utalás a négerekre egy ültetvényes vándorének címéből és refrénjéből eredeztetve, míg a „hamis” megjelölés valószínűleg a befeketített arcú vándorló énekesekre vonatkozik, akik igazából nem feketék voltak, hanem fehérek. (1972/343/25; 2000/295/36) Ez a típusnev ugyanakkor a négerüldözés címkéje is lehetett („látok én majd karón varjút”!).

tíz óra előtt. – És ha meghal valamelyikük időközben, mint nemrég egy férfi? Nos akkor egy óra leforgása alatt a patkányok félig fölfalják; ahogy őt is; itt a vége.

Mi ez az elviselhetetlenül nagy harangzúgás és kerécsattogás és kiabálás a távolban? Tűz. És mi az a mély vörös fény a másik irányban? Az is tűz. És ezek az elszenesedett és megfeketedett falak előttünk? Egy kiégett lakás. Több volt a sejtetésnél, ami egy hivatalos jelentésben szerepelt nemrég, hogy tudniillik az ilyen tűzvészek nem teljesen véletlenek, hanem a spekuláció és a vállalkozói kedv teremti így teret a kibontakozáshoz még a tűzön át is: ámbár akárhogy legyen is, tegnap éjjel is volt egy tűz, ma éjjel kettő, és nyugodtan fogadhatunk, hogy holnap is lesz legalább egy. Szolgáljon tehát ez vigaszul számunkra, és mondjunk jó éjszakát. Menjünk fel, fekvünk le.

• • •

Egyik nap New York-i tartózkodásom alatt meglátogattam Long Island vagy Rhode Island – nem is emlékszem, melyik városrész – különféle állami intézeteit.³³ Az egyik egy elmegyógyintézet. Az épület szép; lépcsőháza feltűnően tágas és elegáns. Még nincs teljesen kész, de már most tekintélyes méretű és kiterjedésű, és nagyszámú beteget képes befogadni.

Nem mondhatom, hogy nagy vigaszt nyertem ennek a jótékonyági intézménynek a meglátogatásából. A kórtermek tisztábbak és rendezettebbek lehetnek volna; nem tapasztaltam semmit abból az üdvös rendből, ami másutt annyira kedvező benyomást tett rám; mindennek tunya, fásult, örültek háza légköre volt, ami fájdalmasan hatott. A lekucorodott, hosszú és zilált hajú méla idióta; irtóztató nevetésével és meredt ujjával a zagyválva dühöngő; az üres tekintetű, az ádáz arcú, a kezét tördelő, az ajkát morzsoló, a körmöt rágó: mind ott volt, leplezetlenül, mezitelen rútságban és rémulten. Az étkezdében – ezen a csupas, homályos, sivár helyen, ahol semmin meg nem pihenhet a szem, hacsak a pusztán falon nem – egy nő volt bezárva egyes egyedül. Úgy mondták, azon volt, hogy öngyilkosságot kövessen el. Ha bármi megerősíthette volna elhatározásában, az biztosan az ilyen létezés egyhangúsága lehetett volna.

Az az iszonyú tömeg, amellyel ezek a termek és folyosók teltek, annyira sokkolt engem, hogy rövidre fogtam itt-tartózkodásomat, és lemondtam arról, hogy lássam az épületnek azt a részét, ahol a kezelhetetlen dühöngőket tartották szigorú őrizet alatt. Nincs kétségem afelől, hogy az az úriember, aki beszámolóim idején vezette az intézetet, alkalmas vezető volt, és minden tőle telhetőt megtett, hogy előmozdítsa annak hasznosságát: de ki hiszi el, hogy a pártos érzelmű siralmas igyekezet a szenvedő és megalázott emberi nemnek ebbe a szomorú menedékebe is eljut? Ki hiszi el, hogy azoknak a szemeknek, amelyeknek az elmék kuszaságát kellene óva figyelniük és rendbe tenniük, és amely elmék kuszaságára irányult

ez az igazi félelmet ébresztő látogatás, amely félelemnek emberi természetünk ki van téve, nos azoknak a szemeknek az önző politikai sarlatánság száználmasan pártfogoló szemüvegét kell viselniük? Ki hiszi el, hogy egy ilyen ház vezetőjét a szerint nevezik ki, és mozdítják el, és cserélik le állandóan, ahogy a pártok alakulnak és módosulnak, és ahogy nemtelen szélkakasuk a széljárással hol erre, hol arra fordul? Hetente százszor hívta fel magára a figyelmeztetést annak a szűklátókörű és kártékony pártszellemnek az újsütetű, rettentő hitvány megnyilvánulása, ami Amerika számuma,³⁴ amely elsorvasztja és felperzseli az egészséges élet minden jelét, amihez hozzáfér; azonban soha nem fordítottam neki hátat olyan mélyről jövő undorral és mérhetetlen megvetéssel, mint amikor átléptem ennek az elmegyógyintézetnek a küszöbét.

Nincs messze ettől az épülettől egy másik, amelyet Szeretetotthonnak hívnak, ez a New York-i szegényház. Ez is egy nagy intézmény: azt hiszem, amikor ott jártam, majdnem ezer szegény lakta. A szellőztetése és a megvilágítása rossz; nem volt igazán tiszta; egészsében nagyon nyugtalanítóan hatott rám. Emlékezni kell azonban arra, hogy New York – mint nagy kereskedelmi központ, és mint olyan hely, ahol az emberek általában menedéket keresnek, de nemcsak az Államok más részeiből, hanem a világ legtöbb részéről is – a szegényeknek mindig nagy tömegét fogadja be, akiknek gondoskodást nyújt; ezért ebben a tekintetben sajátos nehézségekkel küszködik. Az sem felejtendő el, hogy New York nagyváros, és hogy minden nagyvárosban rengeteg jó és rossz elegyedik és bonyolódik.

Ugyanezen a környéken van a Farm, ahol fiatal árvákat gondoznak és nevelnek. Én nem láttam, de azt hiszem, jól működik; és ezt annál is inkább hihetem, mert tudom, mennyire odafigyelnek Amerikában rendszerint arra a szép könyörgésre, amelyben minden betegről és gyermekről megemlékeznek.³⁵

Vízi úton vittek ezekhez az intézményekhez, egy a Long Island-i börtönhöz tartozó csónakban, amelyben az elítéltek közül kiállított legénység evezett, akik fekete-barnássárga csíkozású egyenruhát viseltek, amelyben úgy néztek ki, mint kifakult tigrisek. Együttal elvittek a börtönbe is.

Ez egy régi börtön, de egészen úttörő intézmény a már korábban leírt elgondolás szerint. Örömmel hallottam ezt, mert ez kétségtelenül jelentőség nélkül való. Ugyanakkor a rendelkezésre álló eszközökből a lehető legtöbbet hozták ki, és olyan jól igazgatják, amennyire egy ilyen intézményt csak lehet.

A nők egy fedett színben dolgoznak, amelyet erre a célra emeltek. Ha jól emlékszem, a férfiaknak nincs műhelyük, de bárhogy legyen is, a zömük a közeli kőfejtőben dolgozik. Mivel a napi időjárás nagyon csapadékos, a munkát felfüggesztették, és az elítéltek visszamentek a zárkáikba. Képzeld el ezeket a zárkákat, vagy két-háromszáz van belőlük, és mindegyikben egy ember, bezárva; emez

³³ Valójában Blackwell Island (a mai Roosevelt Island) a helyszín. (2000/295/37; 2001/37)

³⁴ A számum por- és homokviharral együtt járó, forró, száraz, viharos erejű szél a Szaharában, valamint Arábia és Szíria sivatagos területein. (Bakos Ferenc, szerk., *Idegen szavak és kifejezések szótára*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 2002.)

³⁵ „Tetszésed szerint őrizd meg a szárazföldön és vízen utazókat, a gyermekszülő asszonyokat, a betegeket és a gyermekeket; és könyörülj a börtönbelen és fogságban sínylődőkön.” *Könyörgés az anglikán imakönyvből (Book of Common Prayer, 1549–1552)*. (1972/343/27; 2000/295/39)

az ajtajánál levegőért kapkod a kezét kidugva a rácson; ez itt ágyban van (a nap közepén, ne feledd); ez meg a földre rogyva feszíti a fejét a retesznek, mint egy vadállat. Végy patakokban lezúduló esőt kintre. Állíts állandóan égő kályhát középre; legyen forró, fojtogató és gőztermelő, mint a boszorkánykatlan. Adj hozzá válogatott szagokat, mint például olyant, amilyen vagy ezer átázott penészes esernyőből árad, és ezer vesszőkosárból, amelyek tele vannak fehérneművel, amelynek megmutatták a vizet – és akkor kész a börtön, mint asznap.

Az állami börtön viszont – a Sing Sing – mintabörtön. Azt hiszem, ez és az Auburn a legnagyobb és legjobb példája a zárkarendszernek.³⁶

A város egy másik részén van az Elhagyottak Menhelye: az intézet célja, hogy átnevelje a fiatalokú bűnözőket; fiúkat és lányokat, feketéket és fehéreket, válogatás nélkül; hogy használható szakmát tanítson nekik; kitaníttatja őket, hogy tisztességes szakemberek legyenek, és hogy a társadalom értékes tagjává váljanak. Ennek szerkezete jól láthatóan hasonlít a bostonihoz; és ez sem kevésbé tiszteletrre, illetve csodálatra méltó intézmény. Azonban gyanú villant át az agyamon, miközben ezt a nemes jótékonyági intézményt látogattam: vajon a főfelügyelő eléggé ismeri-e a világot, rendelkezik-e megfelelő emberismerettel; és vajon nem követett-e el nagy hibát akkor, amikor úgy bánt néhány nagylánnyal, akik minden tekintetben – koruk és életpaszatlatuk alapján – nők voltak, mintha kiscyerekek lettek volna; ami bizony nevetségességnek tűnt az én szememben, és ha nem tévedek nagyot, akkor az övékében is. Mivel azonban az intézmény mindig egy nagy intelligenciájú és nagy tapasztalatú férfitestület éber felügyelete alatt áll, nem csúszhat hiba a jó ügyintézésbe; és akár igazam van ebben a csekély részletben, akár nincs, ez lényegtelen az intézmény érdemeihez és jellegéhez képest, amit nehéz lenne túlértékelni.

Ezek az intézményeken túl vannak még New Yorkban kiváló kórházak és iskolák, irodalmi intézetek és könyvtárak; egy csodálatos tűzoltóság (amilyen kell is, hogy legyen az állandó kivezénylések miatt), és mindenféle jótékonyági szervezet. A külvárosokban tágas temető található; bevégezetlen még, de mindennap közelebb jut a teljességhez. A legelszomorítóbb sír, amit láttam, ez volt: „Az Idegenek Sírja a városi szállodáknak ajánlva.”

New Yorkban három vezető színház működik. Közülük kettő, a Park és a Bowery nagy, elegáns és szép épületben található, de – fájdalommal kell írnom – általában üresen állnak. A harmadik, az Olympic egy parányi előadótér a kabaré és burleszk műfajában. Ezt különlegesen jól igazgatja Mr. Mitchell,³⁷ a nagyszerű humoráról és eredetiségéről híres komikus, akit a londoni színházlátó-

gató közönség emlékezetében őriz és tisztel. Örömmre szolgál, hogy azt írhatom erről a kiváló úrról, hogy előadásait rendszerint telt ház előtt tartja, és hogy színháza minden este jökekdvtől hangos. Majdnem megfedekeztem egy kicsi nyári színházról, a neve Niblo,³⁸ kert és szabadteri szórakoztató lehetőségek tartoznak hozzá; azt hiszem azonban, hogy ez sem kerülte el azt az általános nivót-lanságot, amitől a színházi világ, vagy amit humorosan annak neveznek, sajnos szenved.

A New York körüli táj felülmúlhatatlanul és páratlanul látványos. Az éghajlat, ahogy már céloztam rá, meglehetősen meleg. Hogy milyen lenne a gyönyörű Öböl irányából, a tenger felől érkező esti szellő nélkül, ennek firtatásával nem izgatom fel olvasóimat.

Ebben a városban az előkelő társaság jellege hasonlatos Bostonéhoz; imitt-amott talán jobban érvényesül a kereskedőszellem befolyása, de megnyilvánulásuk általában választékos és kifinomult és mindig felettebb vendégszerető. Otthonaik és a vendégfogadás elegáns; kikapcsolódásuk késői órán kezdődik és mulató; talán erősebb köztük a versengés szelleme, ami az öltözködést, valamint a tehetős és pazar életvitel megmutatását illeti. A hölgyek rendkívül szépek.

Mielőtt elhagytam New Yorkot, megváltottam a hajójegyet a George Washingtonról elnevezett postahajóra, amelynek az indulását júniusra hirdették: úgy döntöttem, ebben a hónapban utazom el Amerikából, hacsak kalandozásaim során meg nem akadályozza ezt valami.

Soha nem gondoltam volna, hogy az Angliába történő visszatérés alkalmával – a visszatérés alkalmával azokhoz, akik számomra kedvesek, és azokhoz a teendőkhöz, amelyek észrevétlenül váltak természetem részévé – olyan nagy szomorúságot érek majd, mint amekkorát elviseltem, amikor végül elbúcsúztam, már ennek a hajónak a fedélzetén, a barátaimtól, akik kikísértek ebből a városból. Soha nem gondoltam volna, hogy egy ennyire távoli és ilyen későn megismert hely neve bármikor is összekapcsolódjék elmémbe olyan kedves emlékek tömegével, amelyek most lerakódnak köréje. Élnek ebben a városban olyanok, akik számomra megfénysítették a legsötétebb téli napot is, bármikor derengett is fel és hunyt ki Lappföldön; és akiknek a jelenlétében még Homérosz is elhalványult, amikor beszélgetésbe mélyedtem velük arról a fájó szóról, amely belevegyül mindennapi gondolatainkba és tetteinkbe; amely már gyermekkorunkban nyugtalanítja csöppnyi agyunkat, és életünk kilátását árnyékolja be öregkorunkban.

Tóta Péter Benedek fordítása

³⁶ A Sing Sing 1824-ben épült Ossingban 30 mérföldre New Yorktól északra, és 1824-ben nyitották meg. Auburnben 1816-ban épült és 1819-ben nyitották meg a börtönt. A zárkarendszerben az elítéltek egyedül voltak a cellában, és csendet kellett tartaniuk. (1972/343/28–29; 2000/295/41)

³⁷ William Mitchell (1798–1856) Angliában született és 1836-ban költözött az Egyesült Államokba. Az Olympic Színház irányítását 1839-ben vette át. Híres impresszárió és színész volt, egyik leghíresebb szerepében Vincent Crummlest alakította a *Nicholas Nickleby* című Dickens-regény színpadi adaptációjában. Játsszotta Sam Weller szerepét is a *Pickwick Papers* című Dickens-adaptációban. Londoni előadásait Dickens maga is látta. (1972/343/30; 2000/295/42)

³⁸ A Niblo's Garden (Niblo Kertje) eredetileg nyári szórakozóhelyként működött. William Niblo nyitotta meg a Broadway és a Prince Street sarkán. Itt épült a Sans Souci színház 1828-ban, cirkuszi előadásokat tartottak és igazi drámát játszottak, míg le nem égett 1846-ban; majd 1849-ben újjáépítették, végül 1895-ben lebontották. (1972/343–344/31)